CONCEPȚIA ANTROPOMORFICĂ ÎN *BIBLIA EBRAICĂ*

Rodica GURĂMULTĂ
Universitatea din București, Școala Doctorală de Studii Literare și Culturale

Abstract: The text of the Hebrew Bible highlights the biblical anthropomorphic vision transmitted to the whole line of Judaic thought: man is a creature whose body and soul are in an indivisible unity. This vision has its origin in the *Bereshit* / *Genesis* book, in the narration of the creation of man in the image, as the likeness of God, Himself, unique and indivisible.

In Biblical Hebrew, several words expressing the idea of 'vital principle" are used alternatively or in combination *ruah, nephesh, neshama*. While *nephesh* is used for both humans and animals, *ruah* is rarely associated with animals. The specificity of the human by comparison with other living beings comes from the presence in man of the divine breath, seen as *ruah* or *neshama,* or as a reunion of both. *Ruah* also represents the man's nature, his way of being. Some of these terms have meanings related to the body, and words from the bodily sphere, such as *dam*, 'blood', *lev*, 'heart' or *panim*, 'face(s)', 'person', 'presence', express meanings concerning the man's vitality and interior life. Regarding the body, it is named metonymically by one of the words *basar*, 'flesh', *etzem*, 'bone' or *beten*, 'belly'.

As *Biblical Hebrew* does not have separate terms for what is understood today as 'body' and as 'soul', this created difficulties in translation, contributing to the misconception of a dichotomous biblical anthropomorphism.

Keywords: hebrew, biblical, unity, body, soul.

Punctul de plecare al dezbaterilor privind antropologia biblică îl constituie, în textul biblic ebraic, versetele 26–27 din *Bereșit*/*Geneză* 1[1], la care se adaugă *Geneză* 2:7, 5:1, 3 și 9:6:

> 1:26. Și a spus Dumnezeu: Să facem[2] om[3] în imaginea noastră[4], ca asemănarea noastră[5], și să stăpânească în[tre] peștii mării și în[tre] păsările aerului și în[tre] vietăți și în tot pământul și în[tre] toate câte mișcă pe pământ.
>
> 1:27. Și a creat[6] Dumnezeu omul în imaginea Sa, în imaginea lui Dumnezeu l-a creat pe el, bărbat și femeie i-a creat pe ei.

[1] Pentru numele capitolelor din *Biblia ebraică* am utilizat denumirile consacrate în literatura de exegeză biblică. În referințele următoare, pentru numele mai lungi se vor folosi abrevieri, conform listei de la finalul articolului.

[2] Ebr. *na'aseh,* de la rădăcina *'.s.h.*, 'a face', 'a îndeplini', 'a împlini', 'a pune în ordine', vezi *Brown–Driver–Briggs Hebrew Lexicon (BDB),* Oxford, Clarendon Press, 2000, 793.

[3] Ebr. *'adam*, 'om', 'Adam (numele propriu al primului om)', *'adama*, 'pământ' și *'adom*, 'roșu' derivă de la aceeași rădăcină (*v. BDB*, 9–10) și comunică prin aceasta cu termenul *dam*, 'sânge', cu rădăcina *d.m.h.*, 'a fi asemenea' și cu cuvântul *demut*, 'asemănare', dar și cu rădăcina *d.m.m.*, 'a fi tăcut/mut/stupefiat', 'a fi redus la tăcere/distrus', și cu *demama*, 'șoaptă' (*BDB*, 196–198).

[4] Ebr. *țelem*, 'imagine', 'formă', 'aparență', provine de la rădăcina *ț.l.m.*, 'a tăia', 'a decupa' (*BDB*, 853). A se vedea și ebr. *țel*, 'umbră' (*BDB*, 852).

[5] Ebr. *demut*, 'asemănare', 'similitudine', provine de la rădăcina *d.m.h.*, 'a fi asemenea', 'a semăna', 'a se asemăna', 'a-și imagina', 'a forma o idee', 'a gândi' (*BDB*, 198).

https://biblioteca-digitala.ro

2:7 Și a modelat[7] Domnul[8] Dumnezeu omul din țărâna pământului, și a suflat[9] în nările[10] lui suflare[11] de viață[12], și s-a făcut[13] omul suflet[14] viu[15].

5:1. [...] În ziua când a creat Dumnezeu om, în asemănarea lui Dumnezeu l-a făcut pe el [...].

5:3. Și a trăit omul o sută și treizeci de ani, și a avut [fiu] în asemănarea sa, ca imaginea sa, și i-a pus numele Set.

9:6. Cine va vărsa sângele[16] omului, de om sângele lui va fi vărsat, căci în imaginea lui Dumnezeu a făcut [El] omul[17].

Versetele citate mai sus evidențiază câteva elemente importante privind perspectiva antropologică biblică. Primul se referă la condiția omului de creatură – crearea omului este consecința voinței divine de a face, de a da formă și viață –, observație care scoate în relief distanța ireductibilă dintre divinitate și om. Cel de-al doilea se referă la condiția omului de imagine a divinității și la asemănarea acestuia cu Creatorul, care, pe de o parte, îl îndreptățește să fie mai presus de orice vietate de pe pământ, iar, pe de altă parte, îi reamintește că nu se poate stabili o relație de egalitate între divinitate și ființa umană. Omul nu reprezintă decât o creatură a lui Dumnezeu, nu este nimic față de Creatorul său, însă constituie o făptură privilegiată, întrucât Dumnezeu se află în relație și în dialog permanent cu el.

Textul biblic enunță, de asemenea, ideea de dualitate în unitate a ființei umane: omul își primește forma vizibilă și materială din pământ, prin care se înrudește cu restul creației, dar primește și o componentă divină, inalterabilă și nepieritoare, care îi dă viață – suflare de la Dumnezeu. Împreună, ele îl fac să fie om viu. Literatura sapiențială subliniază faptul că omul a fost creat în imaginea eternității divine și pentru această nemurire și incoruptibilitate. Doar omul este cel care primește în mod direct suflu divin, nu și celelalte vietăți, observație care întărește imaginea statutului uman de ființă mai presus decât orice altă făptură, ca și pe aceea de investire cu responsabilitate față de restul creației. Mai mult, similitudinea divină exprimată prin termenii *ṣelem*, ‘imagine’, și *demut*, ‘asemănare’, nu are caracter de exclusivitate pentru primul om, ci este transferată descendenților lui și se transmite apoi pe linie filială către toți oamenii.

[6] Ebr. *wayibera'*, din rădăcina *b.r.'.*, ‘a crea’, ‘a forma’, ‘a da formă’, ‘a clădi’, ‘a alege’, ‘a face ceva din nimic’ (*BDB*, 135). Verbul este întotdeauna folosit având ca subiect divinitatea.

[7] Ebr. *waiyiṣer*, de la rădăcina *y.ṣ.r.*, ‘a forma’, ‘a da formă’, ‘a modela’ (*BDB,* 427).

[8] Numele divin tetragramat *Y.H.W.H.* (*BDB*, 397), în care se regăsește rădăcina *h.w.h.*, ‘a fi’ (*BDB*, 224–228).

[9] Ebr. *wayyippah,* de la rădacina *n.p.h.*, ‘a sufla’, ‘a umfla’, ‘a umple’, ‘a aprinde focul’, ‘a însufleți’ (*BDB,* 656). Termenul comunică prin rădăcină cu *af*, ‘nas’ și *nefeṣ*, ‘suflare’, ‘suflet’ (vezi *infra* notele 10, 14).

[10] Ebr. *'af*, ‘nas’, ‘nări’, ‘mânie’ (*BDB,* 60).

[11] Ebr. *neṣamah*, ‘suflare’, ‘răsuflare’, prin extensie, ‘suflet’, de la rădăcina *n.ṣ.m.*, cu sensul generic de ‘a sufla’, ‘a gâfâi (de efort)’ (*BDB,* 675).

[12] În ebr., *hayyim*, ‘vieți’ (*BDB*, 313). Termenul provine de la rădăcina ebraică *h.y.h.*, ‘a fi viu’, ‘a avea viață’, ‘a trăi’ (*BDB*, 310–312).

[13] Ebr. *hayah*, de la rădăcina *h.y.h.*, variantă a rădăcinii *h.w.h.*, ‘a fi’, ‘a deveni’, ‘a se face’, ‘a se transforma’. Rădăcina *h.y.h.* are sensul de ‘a trăi’, ‘a avea viață’, ‘a avea vitalitate’ (*BDB,* 313).

[14] Ebr. *nefeṣ,* ‘suflare de viață’, ‘care respiră’, ‘principiul vital aflat în raport cu respirația și cu sângele’, ‘suflet’, ‘ființă vie’, ‘viață’, ‘persoană’, dar și ‘sediu al dorințelor, poftelor, emoțiilor, pasiunilor, uneori al cunoașterii’ (*BDB,* 659–661).

[15] Adj. ebr. *hay*, ‘viu’, ‘cu viață’ (*BDB*, 311–312).

[16] Ebr. *dam*, ‘sânge’, prin extensie, ‘viață’ (*BDB*, 196–197).

[17] Traducerea acestor versete ne aparține. Am optat pentru o traducere literală în scopul evidențierii corespondențelor de sensuri din cadrul aceleiași fraze sau al aceluiași fragment.

https://biblioteca-digitala.ro

În virtutea condiției sale privilegiate de imagine și asemănare a lui Dumnezeu, omul este responsabil atât față de semenii săi, căci în fiecare dintre ei se regăsesc imaginea și asemănarea divinității, cât și față de divinitate, a cărei imagine și a cărei asemănare nu e permis să fie în vreun fel știrbite.

În viziune biblică, omul este o făptură în care corpul și sufletul constituie un tot unitar. Se poate presupune că această perspectivă își are proveniența în narațiunea biblică a creării omului după tiparul, după imaginea creatorului divin, el însuși unic și indivizibil.

Deși perspectiva despre om nu este explicitată sintetic de *Biblia ebraică*, analiza textului acesteia evidențiază câteva idei specifice privind modul în care este concepută structura ființei umane. În contexte disparate se afirmă că trupul omului este îmbrăcat în *ʿor*, 'piele', și *basar*, 'carne', legate împreună de *ʿeṣamot*, 'oase', și *gidim*, 'tendoane' (*Iov* 10:11), și stropite de *dam*, 'sânge'. Apoi Dumnezeu i-a dat *lev*, 'inimă' (*Ps*. 33:15), *kelayot*, 'rinichi' (*Ps*. 139:13) etc. și mai ales *nefeș*, 'suflet' (*Ier*. 38:16), astfel că omul în întregime este *nefeș hayya*, 'un suflet viu' (*Gen*. 2:7), atât timp cât *ruah*, 'duhul', dat de *neșama*, 'suflarea' lui Dumnezeu, sălășluiește în *basar*, 'carne/trup' (Iov 34:14–15)[18].

În textul biblic, pentru a exprima ideea de 'principiu vital', 'element invizibil și impalpabil care face ca cineva sau ceva să fie viu', 'suflet' se folosește o terminologie diferențiată și alternativă[19] – *ruah, nefeș, neșamah*.

Cuvântul ebraic tradus cel mai adesea ca 'suflet' este *nefeș*[20], care provine de la rădăcină verbală *n.p.h.*, 'a (ră)sufla', 'a respira', 'a (se) aprinde' (despre foc), 'a (se) împrospăta' (despre aer, vânt), și care comunică prin rădăcină cu *'af*, 'nas', 'mânie'. Prin urmare, *nefeș* exprimă sensuri diverse, toate aflate în legătură cu ideea de 'răsuflare'. O primă semnificație a termenului este aceea de 'respirație', '(ră)suflare', a cărei absență este semn al morții (*Gen*. 35:18), iar prin extensie, 'cineva sau ceva în care există răsuflare', 'ființă vie'. În *Geneză* 2:7 omul este numit *nefeș hayya*, 'suflet viu', 'făptură vie', însă în *Geneză* 1:21 se spune și despre animale că sunt *nefeș hayya*, 'creaturi vii', 'vietăți'. *Nefeș* este folosit deci pentru orice ființă cu vitalitate, pentru orice vietate. Din acest înțeles decurge cel de 'principiu vital' care provine de la Dumnezeu și subzistă prin voința și puterea lui, „în a cărui mână se află sufletul a orice e viu și sufletul a tot trupul omenesc" (*Iov* 12:10).

Probabil pentru că s-a observat că omul sau animalul care-și pierde sângele și moare nu mai respiră, s-a considerat că *nefeș* se află în sânge (Deut. 12:23), astfel încât între *nefeș, dam* și *basar* se stabilesc relația de interdependență și coeziunea specifice oricărei ființe vii.

Cuvântul *nefeș* desemnează și ființa vie în totalitatea ei, în unitatea și integralitatea ei, persoana, individul. Expresia *kol nefeș* înseamnă 'toată suflarea', 'orice ființă vie', 'orice vietate', 'orice făptură'. De aici se ajunge ca, prin contrast, uneori, *nefeș* să poată desemna și o persoană moartă (*Num*. 6:6; *Lev*. 21:1; 22:4; *Num*. 5:2; 9:6–7; 6:11).

Prin raport de contiguitate de tip metonimic, *nefeș* poate desemna organul suflului, al răsuflării, al respirației (*Iov* 41:21) – gâtlejul, iar apoi, asociind ideea de respirație cu cea de îngurgitare a alimentelor (*Ps*. 107:5; *Prov*. 27:7), termenul ajunge să desemneze atitudini și sentimente ca 'apetitul', 'pofta' (*Prov*. 23:2; *Ecl*. 6:7),

[18] *Theological Dictionary of the Old Testament*, (Ed.) G. Johannes BOTTERWECK, Helmer RINGGREN, vol. 2, Grand Rapids, Michigan, William B. Eerdmans Publishing Company, revised edition 1977, 325.

[19] *The Oxford Dictionnary of the Jewish Religion*, editors: R. J. ZWI WERBLOWSKY, Geoffrey WGODER, Oxford, NY, Oxford University Press, 1997, 654–655, *s. u. Soul*.

[20] *V. supra*, nota 13.

https://biblioteca-digitala.ro

‘plăcerea’, ‘dorința’ (*Ecl*. 6:9; *Ier*. 22:27), ‘nesațul’, ‘lăcomia’ (*Isa*. 56:11), ‘dorința nestăpânită’ (*Exod* 15:9) sau chiar ‘voința’ (*Exod* 15:9; *Deut*. 18:6; 21:14), sensurile extinzându-se la ‘interioritate’ (*Prov*. 23:7), ‘inimă’ (*Exod* 23:9) sau ‘intenție’ (*Gen*. 23:8; 1 *Sam*. 2:35) ori ‘acte cognitive’ (*Prov*. 19:2; 24:14)[21].

Semnificația de ‘suflu’ este prezentă și în termenul *ruah*[22]. Sensul literal al cuvântului este de ‘aer’ (*Iov* 41:16), ‘aer în mișcare’, ‘vânt’ (*Gen*. 8:1; *Exod* 10:13; *Ps*. 1:4), ‘furtună’ (Ps. 11:6), ‘vârtej’ (*Ezch*. 1:4). Termenul este derivat de la o rădăcină neatestată **r.h.*, care ar fi însemnat ‘a urma o cale prestabilită’. Această rădăcină a fost reconstituită din diferite derivate: *arah*, ‘călător, cel care urmează un drum precis dintr-un loc în altul’, *rahah*, ‘piatră de moară (în jurul căreia se merge pe un drum circular, stabilit, pentru a zdrobi boabele de grâu și a le transforma în făină)’, *yereah*, ‘lună’ (care urmează un drum prestabilit pe cerul nopții), *ruah*, ‘vânt’ (care urmează o cale sau direcție specifică în fiecare anotimp).

Prin extensie, *ruah* înseamnă ‘*vântul* unui om’, adică ‘suflul’, ‘sufletul’, ‘spiritul’, ‘viața’, ‘vivacitatea’, ‘însuflețirea’ care se află în om (*Gen*. 45:27; 2 *Cron*. 9:4; 1 *Sam*. 30:12). Textul biblic afirmă că *ruah*, ‘duhul’, ‘sufletul’, îi aparține lui Dumnezeu (*Num*. 16:22; 27:16) care, în bunăvoința sa (*Iov*. 10:12; 12:10), l-a pus în om (*Zah*. 12:1; *Iov* 27:3). *Ruah* reprezintă Duhul lui Dumnezeu participant la creația lumii (*Gen*. 1:2). Prin urmare, el desemnează un principiu al vieții (*Isa*. 38:16; *Iov* 17:1) asupra căruia omul nu are nicio putere (*Ecl*. 8:8).

Textul biblic îl prezintă pe *ruah* și ca sediu al emoțiilor, iar, ocazional, al actelor mentale și volitive, dar mai ales al trăsăturilor morale și, implicit, al capacităților profetice. În funcție de contextul în care este folosit – în care *ruah* este asociat cu absența, scurtimea, agitația etc. – termenul poate căpăta diferite nuanțe: ‘(lipsă de) curaj’ (*Ios*. 2:11; 5:1), ‘mânie’ (*Jud*. 8:3), ‘ostilitate’ (*Jud*. 9:23), ‘nerăbdare’ (*Exod* 6:9; Prov. 14:29), ‘nemulțumire’ (*Iov* 21:4), ‘tulburare’ (*Gen*. 41:8), ‘neliniște’ (*Iov* 7:11), ‘gelozie’ (*Num*. 5:14), ‘impulsivitate’ (*Isa*. 37:7), ‘înțelepciune’ (*Exod* 28:3; *Deut*. 34:9), ‘bunăvoință’ (*Exod* 35:21), ‘caracter moral’ (*Ezch*. 11:19; 18:31), ‘smerenie’ (*Isa*. 66:2).

Aceste câteva exemple ne indică faptul că, în textul biblic, *ruah* reprezintă în aceeași măsură caracterul omului, modul lui propriu de a fi, drumul lui propriu. Sufletul este înțeles ca fiind persoana în întregime, unitatea corp-organe-respirație care este infuzată de viață. *Ruah* nu reprezintă deci o entitate imaterială, spirituală, ci omul ca întreg, totalitatea modalităților lui de a fi. În acest întreg, *ruah* constituie caracterul, firea, personalitatea, adică ceea ce face o persoană să fie ceea ce este ea. Suflare de viață primită de om de la Dumnezeu, în momentul creării, și care este luată înapoi la moarte (Gen. 6:3), *ruah* reprezintă și calea pe care divinitatea l-a așezat pe om, după cum ne indică rădăcina termenului. De aceea, faptele imorale ale omului care se abate de la această cale sunt considerate „răzvrătire împotriva lui *ruah*” (*Isa*. 63:10; *Ps*. 106:33).

Potrivit viziunii biblice, sufletul omului constituie o conjuncție între *nefeș*, *ruah* și *neșamah*, iar ceea ce îi dă specificitate omului în raport cu celelalte ființe vii este prezența în el a suflului divin, văzut ca *ruah* sau ca *neșamah*, ori ca o reunire a acestora două.

Textul *Bibliei ebraice* afirmă că, atunci când l-a creat pe om, Dumnezeu a suflat în nările lui *nișmat hayiym*, ‘suflarea vieții’, iar omul s-a făcut astfel *nefeș*

[21] *Dictionnaire encyclopédique de la Bible*, 41–42, *s. u. âme*.

[22] *BDB*, 924–926. Termenul *ruah* comunică prin rădăcină cu *reyah*, ‘miros’, ‘parfum’, ‘mireasmă’ și cu rădăcina *r.w.h.*, ‘a fi spațios’, care exprimă ideea de lărgime, de spațiu larg, deschis, iar, prin extensie, pe cea de alinare a unei suferințe (*BDB*, 926).

https://biblioteca-digitala.ro

hayya, ‘suflet viu’ (*Gen*. 2:7). Termenul *neșamah*, care prezintă doar 24 de ocurențe, față de 378 pentru *ruah* și 754 pentru *nefeș*, provine de la rădăcina *n.ș.m.* care are sensul de ‘a (ră)sufla cu putere’, ‘a gâfâi’. *Neșamah* apare de cele mai multe ori cu sensul de ‘răsuflare (plină de forță/energie)’ a lui Dumnezeu, fie că e vorba de cea dătătoare de viață (*Iov* 32:8; 33:4; *Isa*. 42:5), fie de cea devastatoare (*Isa*. 30:33; 2 *Sam*. 22:16; *Iov* 4:9; 37:10). Grație răsuflării divine puse în nările lui (*Gen*. 7:22; *Iov* 33:4; 34:14), omul însuși respiră și are viață (1 *Regi* 17:17; *Iov* 27:3). Respirația îi este acestuia specifică, dar caracterul ei delicat accentuează ideea fragilității vieții umane (*Isa*. 2:22; *Prov*. 20:27).

În *Biblia ebraică* se observă, în primul rând, inexistența unui termen specific, sintetic și uzual pentru a desemna ceea ce se înțelege astăzi prin ‘corp’. Limba ebraică biblică folosește pentru aceasta mai multe cuvinte care au fost traduse prin ‘corp’ sau ‘trup’ (gr. *sōma*, lat. *corpus*). Astfel, corpul este desemnat, prin sinecdocă, de diferiți termeni care denumesc părți ale sale: *basar*, ‘carne’ (*Isa*. 10:18); *ʿeṭem*, ‘os’ (*Lam*. 4:7); *dam*, ‘sânge’ (*Gen*. 4:11); *beten* ‘abdomen’, ‘pântece’ (*Ps*. 31:9). Termenul *geviyah* are, alternativ, sensul de ‘corp’ (*Gen*. 47:18) sau de ‘carcasă’ (*Jud*. 14:8) ori ‘cadavru’ (*Num*. 3:3). Pentru corpul mort se folosesc termeni care exprimă întregul, niciodată părți ale sale: *gufah*, ‘corp mort’, ‘cadavru’ (1 *Cron*. 10:12); *nevelah*, ‘corp lipsit de viață’, ‘carcasă’, ‘ceva lipsit de vitalitate, flasc’ (*Ps*. 79:2); *peger*, ‘carcasă’, ‘corp fără viață’, ‘cadavru’ (1 Sam. 17:46). În funcție de context, acești din urmă termeni au, în multe cazuri, sensul de ‘formă fără viață’, ‘idol’ (*Lev*. 26:30).

Când vorbește despre un corp viu, textul biblic folosește cel mai frecvent termenul *basar*[23], desemnând ‘carnea vie’, ‘partea cărnoasă a corpului’ sau ‘mușchii corpului’, în asociere cu ideea de ‘parte a corpului străbătută de sânge’ (*Gen*. 2:21, 23, 24; *Exod* 4:7; Lev. 21:5; *Num*. 8:7; *Deut*. 5:26 etc.). Termenul este utilizat atât cu privire la om, cât și privitor la animale sau păsări, de exemplu când se vorbește despre cele destinate sacrificiului (*Gen*. 41:2; *Lev*. 4:11)[24].

Cum se consideră că principiul vieții se află în sânge, care este prezent în carnea corpului (*Gen*. 9:4; *Lev*. 17:11; *Deut*. 12:23), *basar* mai indică și înrudirea, legătura de sânge, de familie – ca în expresia *basar mibesari*, „carne din carnea mea” (*Gen*. 2:23), iar prin metaforizare, uniunea matrimonială – *vehayu levasar ehad*, lit. „și să fie o singură carne”, cu sensul de ‘un singur trup’ (*Gen*. 2:24) sau pe cea care statuează relația tribală (*Lev*. 18:6; 21:2; 25:49). Cuvântul *basar* este folosit și în contextul circumciziei, evidențiind legătura de viață stabilită prin legământul cu Dumnezeu (*Gen*. 17:11).

Basar este termenul utilizat frecvent pentru a denumi persoana umană în întregimea ei (*Gen*. 6:17; 7:15). De exemplu, psalmistul se plânge că nu e nimic întreg, intact, în carnea sa, din cauza mâniei divine (*Ps*. 38:4–8), iar *Ecleziastul* spune că „mult studiu obosește carnea” (*Ecl*. 12:12). Pe baza acestor semnificații, se poate susține că termenul *basar* evocă ființa umană în neputința, slăbiciunea, vulnerabilitatea și efemeritatea sa (*Ps*. 78:9; *Isa*. 40:6-8; *Ier*. 17:5). O expresie care desemnează omul ca întreg este *basar vadam*, „carne și sânge” (*Ecl*. 14:18), iar formularea *ʿeṭem uvasar*, „os și carne” (*Gen*. 2:23; 29:14; *Jud*. 9:2; 2 *Sam*. 5:1; 19:13; *Iov* 2:5) se referă la aceeași semnificație[25].

[23] *BDB*, 142–143.

[24] În limba română nu există termeni specifici care să facă distincția dintre „carnea unei ființe vii” și „carnea fără viață”, așa cum au alte limbi, de exemplu, limba engleză – *flesh/meat* –, sau limba franceză – *chair/viande*.

[25] *Dictionnaire encyclopédique de la Bible*, 262–263.

https://biblioteca-digitala.ro

Termenul *basar* poate exprima, de asemenea, sensul apartenenței la o colectivitate, ideea de umanitate în întregime sau de totalitate a ființelor, a viețuitoarele create de Dumnezeu. Expresia *kol basar*, literal, „toată carnea", are semnificația de 'toată făptura/ vietatea', 'fiecare făptură', 'fiecare vietate', 'toate vietățile' (*Gen*. 6:17; *Ps*. 136:25).

În ebraica biblică, *basar* se folosește uneori alternativ cu *șe'er*, care înseamnă, cel mai frecvent, 'carne destinată consumului' (*Exod* 21:10), dar are și sensul de 'vigoare', 'forță fizică' (*Ps*. 73:26) sau de 'legătură de sânge' (*Lev*. 18:12).

După cum se observă, termenii referitori la corp au inclusă, în multe cazuri, ideea de prezență a sângelui, ca principiu vital, atât la om, cât și la celelalte viețuitoare. Sângele este desemnat în ebraica biblică prin cuvântul *dam*, cuvânt care se află în relație cu termenii *'admoni*, 'roșu', *'adama*, 'pământ', *'adam*, 'om', *demut*, 'asemănare', *dama*, 'a fi asemenea', 'a-și imagina', dar și cu *damam* 'a fi tăcut/mut/stupefiat', 'a fi redus la tăcere/distrus'[26].

În cele mai multe situații, sângele devenit vizibil reprezintă o pierdere de vitalitate, de aceea este asociat cu moartea violentă (*Gen*. 4:10–11), în multe situații această idee fiind redată prin utilizarea termenului la forma de plural, *damim* (2 *Sam*. 21:1; *Ps*. 51:14). Se consideră că sângele conține viață (*Deut*. 12:23), care provine de la Dumnezeu, prin urmare vărsarea de sânge este un act împotriva lui Dumnezeu, care cere compensarea cu aceeași măsură: *dam ha'adam ba'adam damo*, „[cine va vărsa] sângele omului, de om sângele lui [va fi vărsat]" (*Gen*. 9:6). Din același motiv, al prezenței vieții în sânge, consumul de alimente care-l conțin este interzis (*Gen*. 9:4; *Lev*. 19:26; *Deut*. 12:16), iar sângele animalelor este folosit exclusiv în scop ritual, spre a fi redat lui Dumnezeu (*Lev*. 4:7 și următoarele).

Ca și *basar*, *dam* poate desemna legătura de familie (*Exod* 4:25–26) și semnul legământului de viață pe care Dumnezeu l-a făcut cu omul (*Exod* 24:8), iar, în unele situații, termenul indică, la fel ca *basar*, persoana, omul în întregime (*Deut*. 27:25).

Un alt cuvânt care are în ebraica biblică semnificația de 'corp' sau de 'trup' este *ʿeṭem*[27]. Termenul desemnează în mod obișnuit 'osul' (*Gen*. 2:23; *Iov*. 10:11), substanța fermă pe care se construiește corpul (*Ecl*. 11:5), o structură solidă (*cf*. și *Exod* 24:10, despre ceruri), dar poate exprima, în diferite contexte, membrele sau părțile corpului (*Jud*. 19:29), rămășițele corpului (*Gen*. 50:25) ori corpul viu în întregime (*Prov*. 16:24), substanța internă (*Iov* 33:19), interioritatea (*Ps*. 35:10; *Prov*. 14:30; 15:30), viața (*Iov* 7:15), vigoarea, forța deplină (*Iov* 21:23; *cf*. și 'tăria zilei', *Lev*. 23:29). Termenul *ʿeṭem* are și el semnificația legăturii de sânge – *ʿeṭem meʿaṭamay*, „os din oasele mele" (*Gen*. 2:23) –, de aceea prezervarea intactă a oaselor asigură păstrarea legăturii dintre generații (*Ps*. 34:20), pe când sfărâmarea oaselor – întreruperea, pierderea continuității de viață (*Ps*. 42:10).

Dintre termenii referitori la organele interne ale corpului uman, cel care denumește inima, *lev*[28], apare în *Biblia ebraică* de circa o mie de ori, frecvență care atestă importanța și multivalența termenului. În viziunea biblică, inima este sinonimă cu interioritatea, cu ceea ce este tainic, de nepătruns pentru semenii umani și la care doar Dumnezeu are acces, semnificație pusă în evidență prin paralelismul cu termenii care exprimă măruntaiele, pântecul (*Ier*. 4:19) sau prin contrastul cu părți exterioare ale corpului (*Isa*. 29:13). Inima este considerată centrul cunoașterii, al sentimentelor, al vieții morale și al experiențelor spirituale (*Ps*. 4:7; 7:10; 9:1). „*Lev* are sensul de inimă, minte, voință, pricepere, înțelegere, interior, miez, mijloc, suflet, conștiință, centru al

[26] *V. supra*, nota 2.
[27] *BDB*, 782.
[28] *BDB*, 522–524.

https://biblioteca-digitala.ro

emoțiilor/dorințelor/curajului."[29] Uneori, *lev* exprimă un sens similar celui de 'suflet', concentrând împreună toate actele interioare, 'atenția', 'înțelegerea', 'cunoașterea', 'afecțiunea', 'emoțiile', 'voința' (1 *Regi* 8:23; *Prov*. 3:5). Însă majoritatea semnificațiilor termenului îl instituie ca sediu al intelectului, ca organ al înțelegerii și al cunoașterii, asociat deci cu actele cognitive – gândirea (*Num*. 16:28; 24:13; 1 *Regi* 12:33; *Neem*. 6:8; *Ezch*. 13:2; *Ps*. 31:12), cunoașterea (*Deut*. 29:3; *Prov*. 14:10; 22:17; *Ecl*. 1:17; 7:22), înțelepciunea (1 *Regi* 3:12; *Iov* 36:5; *Ecl*. 10:3; 8:5; *Prov*. 10:21; 11:12; 14:33; 15:21; 16:23; 19:18; 23:15), reflecția, meditația (*Gen*. 6:5; *Prov*. 6:8; 16:9), memoria (Isa. 46:8; 65:17; Ps. 31:12) și înscrierea în memorie (*Prov*. 3:3; 7:3; *Ier*. 17:1). Ca centru al voinței, *lev* este locul unde se nasc intențiile, se deliberează, se maturizează planuri și proiecte, se iau decizii (2 *Cron*. 12:14; *Exod* 35:5; *Iov* 11:13; *Ecl*. 1:13, 17; 7:22; 8:9, 16; *Prov*. 2:2). Inima este și sediul vieții morale și religioase, cea pe care „Dumnezeu o cercetează" și „o vede" (*Ier*. 12:3; 17:10; 20:12). Raportat la valorile etice, inima poate fi „zdrobită" (*Isa*. 61:1), „curată", adică sinceră, fără duplicitate, receptivă (*Ps*. 51:10), sau dimpotrivă, „rea" (*Prov*. 26:23), „necredincioasă" (*Iov* 36:13), „prefăcută" (*Prov*. 11:20; 17:20), „mândră" (*Prov*. 21:4), „împietrită", adică rigidă, aspră, nereceptivă, insensibilă, exprimând refuzul de a primi cuvântul lui Dumnezeu și de a urma calea lui (*Exod* 4:21; 10:20, 27; *Prov*. 28:14; *Ezch*. 11:19; 36:26; *Isa*. 46:12). Ea poate fi transformată printr-o „circumcizie a inimii" (Ier. 4:4; 9:25), un legământ de credință care o transformă într-o inimă „nouă" (*Ezch*. 18:31). Sediu al emoțiilor, inima este supusă dorințelor, sentimentelor sau pasiunilor – în ea se află alinare (*Gen*. 18:5), bucurie (*Jud*. 18:20; *Rut* 3:7), tulburare (2 *Regi* 6:11), suferință (*Neem*. 2:2; *Prov*. 14:13), teamă (*Deut*. 20:8), curaj (1 *Cron*. 29:18). Inima este considerată deci centru al ființei, unde omul se confruntă cu sine, cu sentimentele sale, cu rațiunea sa, cu propria conștiința, și în care își asumă responsabilitatea prin alegeri decisive, în relație cu voința de a urma sau nu legea lui Dumnezeu. Centru care concentrează principalele acte cognitive, morale și de credință, *lev* poate desemna persoana, pe om însuși, forul său interior (*Gen*. 17:17; 1 *Regi* 12:26; *Isa*. 47:10; *Ecl*. 2:15).

După cum se poate remarca, viziunea antropomorfică biblică se axează pe ideea că ființa umană este un întreg unitar în care trup și suflet sunt indisolubile, iar această perspectivă asupra omului s-a transferat asupra părților corpului și asupra organelor sale interne, care integrează întotdeauna funcții senzoriale, psihice sau cognitive foarte precise. Astfel, organele și membrele corpului nu au exclusiv o funcție fiziologică, ci pot exprima acțiuni sau sentimente, diferite aspecte ale vieții interioare. Ochiul, *ʿayin*, desemnează actul văzului, dar și atitudini și stări mentale – aroganță (*Isa*. 5:15), umilință (*Iov* 22:29), batjocură (*Prov*. 30:17), dorință, lăcomie, desfrâu (*Ezch*. 20:7, 24:16), bunăvoință (*Prov*. 22:9), atenție, cunoaștere ori chiar prezență (*Gen*. 42:24; 47:19; *Exod* 4:30) sau, dimpotrivă, nepăsare, desconsiderare (*Lev*. 4:13; *Isa*. 1:15; *Lev*. 20:4). Urechea, *ʾozen*, este termenul folosit pentru auz, dar și pentru receptivitate, înțelegere (*Iov* 13:1). Nasul, *ʾaf*, are în numeroase contexte sensul de 'mânie' (*Gen*. 27:45) și poate exprima, metonimic, semnificația de 'față' (*Gen*. 19:1). Termenii *peh*, 'gură', *safet*, 'buze' sau *laşon*, 'limbă', reprezintă nu doar organele vorbirii, ci și expresii ale acțiunilor sau atitudinilor legate de exprimarea verbală: vocea, vorbirea, limba, limbajul, cuvântul, porunca, (1 *Sam*. 1:13; *Gen*. 41:40; *Iov* 13:6, 27:4; *Ps*. 22:15 etc.), veselia, bucuria (*Iov* 8:21, *Ps*. 126:2), precum și onestitatea ori lingușirea (*Iov* 27:4; *Ps*. 12:3). Mâna, *yad*, este expresia puterii, a autorității asupra celorlalți

[29] *Cartea lui Rut,* traducere din ebraica biblică, transliterare și note, coord. și editor Madeea AXINCIUC, ed. bilingvă, București, Editura Universității din București, 2015, 71, nota 80.

https://biblioteca-digitala.ro

(*Gen*. 16:6). Piciorul, *regel*, semnifică postura verticală, specifică omului, dar și verticalitatea morală, atitudinea lipsită de șovăire în urmarea căii indicate de Dumnezeu, călăuzirea sau autoritatea (*Iov* 29:15; 31:5; Ps. 26:12; 36:11; 38:16; 94:18; 119:101; *Prov*. 1:15; 3:26 etc.). Termenii folosiți pentru organele interne – *kaved*, 'ficat', *kelayot*, 'rinichi', *qerev*, 'măruntaie', 'lăuntru', *beten*, 'pântec', 'abdomen', 'uter', 'stomac' – exprimă, de asemenea, aspecte privind interioritatea, diferitele sentimente sau pasiuni resimțite de om, intuiția, gândirea, cunoașterea sau chiar corpul uman în integralitatea lui (*Exod* 29:13; *Prov*. 7:23; *Iov* 19:27; *Prov*. 23:16, 26:24; *Ps*. 64:7, *Ier*. 1:5, *Ps*. 44:25, *Prov*. 26:22).

Interioritatea ființei umane și reflectarea ei externă sunt exprimate printr-un termen cu statut special, cu formă de plural – *panim*[30], 'față/fețe'. El apare în textul biblic în numeroase ocurențe[31], fie cu sensul de 'față', 'chip', 'înfățișare', cu referire la exterioritate, fie, mai ales, ca mediu de exprimare și de oglindire a vieții interioare, a sentimentelor și atitudinilor – bunăvoință, respect, adorație, iubire, teamă, rușine, mânie, mâhnire, tristețe, dezamăgire, dezgust, confuzie etc. (*Gen*. 31:2, 31:5, 33:10; *Iov* 9:24, 34:19, 42:9; *Prov*. 6:35, 16:15, 19:6, 29:26; *Ecl*. 4:16, 5:12 etc.) sau, dimpotrivă, adversitate, confruntare, violență, sfidare, insolență, reproș (*Deut*. 31:21; 2 *Regi* 10:4; 2 *Cron*. 14:10; *Iov* 6:28 etc.). Termenul are semnificații care trimit spre ideea deschiderii ființei umane spre divin și spre semeni, a orientării, a intenționalității, a atenției, a prezenței, a percepției, a cunoașterii, a exprimării, a comunicării dialogale, a proximității, precum și a asocierii și a relației.

Prin sinecdocă, termenul desemnează în numeroase contexte însăși persoana, omul viu ca întreg, cu multiplele aspecte ale personalității lui, cu bogăția interiorității sale, cu nenumăratele sale orientări și perspective asupra lumii din jurul său, ceea ce ar putea explica forma sa gramaticală de *plurale tantum*. *Panim* este elementul corporal care sintetizează tot ceea ce reprezintă manifestările persoanei umane și care îl situează pe om în relație – cu divinitatea, cu semenii, cu lumea. *Panim* este componenta prin intermediul căreia se realizează legătura cu celălalt, întâlnirea și dialogul.

Deși, la prima vedere, această pluralitate de termeni, ale căror semnificații glisează între cele două registre – 'corp' și 'suflet', poate părea heteroclită și fragmentară, ideea coabitării lor armonioase și unitare dă imaginea omului ca întreg, în care părțile nu fac decât să contribuie prin propria funcție la individualizarea sa. În virtutea acestei concordanțe dintre corp și suflet, a prezenței nediferențiate în corp a suflului divin și a ideii că omul a fost creat în imaginea și după asemănarea lui Dumnezeu, corpul uman este considerat nu doar valoros, ci chiar sacru și, de aceea, impune un tratament plin de respect, fie că este viu sau mort, orice lezare a sa constituind o ofensă la adresa imaginii divine.

În erudita sa monografie a antropologiei biblice, Hans Walter Wolff evidențiază dificultățile de traducere a termenilor antropomorfici din ebraica biblică și neînțelegerile provenite din traducerile uniformizante, ba chiar eronate, care au condus la o falsă idee a unei antropomorfii dihotomice sau chiar trihotomice, în care corpul și sufletul sau duhul/spiritul s-ar afla independent unul de celălalt sau în opoziție unul cu altul[32]. El mai remarcă faptul că multitudinea de termeni care desemnează corpul și părțile lui sunt în mod frecvent interschimbabili și că prin această mobilitate a lor sunt exprimate diferitele

[30] *BDB*, 815-819.

[31] *Panim*, 'față/fețe', prezintă în *Biblia ebraică* 2109 ocurențe, comparativ cu, de exemplu, 1001 ocurențe pentru *lev*, 'inimă', sau 887 ocurențe pentru *ʿayin*, 'ochi'.

[32] Hans WALTER WOLFF, *Anthropology of the Old Testament*, Philadelphia, Fortress Press, 1974.

https://biblioteca-digitala.ro

aspecte ale aceleiași persoane, caracterul dinamic, activ, specific viului. Autorul reliefează o altă caracteristică excepțională a limbii ebraice biblice, aceea de a exprima nuanțat realitatea, folosindu-se de un lexic concret și destul de limitat cantitativ, dar care permite precizarea a numeroase semnificații diferite. Cu un vocabular relativ restrâns prin care se numesc lucruri și, în special, părți ale corpului uman, ebraica poate și trebuie să exprime o multitudine de nuanțe fine, extrăgând din contextul propoziției posibilitățile, acțiunile, calitățile sau experiențele a ceea ce este numit.

Aceste specificități ale lexicului antropomorfic biblic reflectă, în planul limbii, modul în care era gândit omul: ființă unitară, însă nu încremenită, ci făptură vie în care totul este dinamic. Unic și viu asemeni Creatorului său, de la care primește viața, omul se află permanent în relație cu acesta. Astfel, omul este înțeles pornind nu de la natura sa, ci de la relația sa cu Creatorul și cu Creația, el este uman numai participând în această relație[33]. Toate aceste argumente care țin de domeniul teologic sunt întărite la nivel lingvistic de faptul că, deși lexicul antropomorfic este foarte concret, situarea sa contextuală permite exprimarea nuanțată de acțiuni, stări, experiențe care nu aparțin în mod necesar sferei lumii materiale. Astfel, termenii referitori la corpul și la interioritatea umană exprimă în aceeași măsură o semnificație concretă, denotativă, dar și una abstractă, conotativă. Din viziunea unitară asupra omului decurge, pe de o parte, procedeul sinecdotic de desemnare a întregului *om* prin părțile unității sale, figură de stil extrem de utilizată în limbajul biblic, iar, pe de altă parte, procedeul metonimic de a atribui componentelor umane funcții psihologice, morale sau cognitive.

Analiza contextuală a terminologiei antropomorfice oferă un cadru general de înțelegere a perspectivei biblice despre om, văzut ca ființă în relație cu Dumnezeu, sursa vieții sale, iar prin divin, în relație cu semenii și cu întreaga lume creată. Astfel, ființa umană, imagine și asemănare a divinului, devine ea însăși expresie a viului, manifestându-se în multiplicitatea dinamică a aspectelor sale, într-o pluralitate care nu este decompozantă, ci, dimpotrivă, sintetizantă: omul este văzut ca un întreg, ca o unitate inseparabilă, un *summum* în care toate părțile fuzionează și se află în armonie deplină.

TITLURI ALE CĂRȚILOR *BIBLIEI EBRAICE* ȘI ABREVIERI UTILIZATE ÎN ACEST TEXT

Geneza (pentru *Bereșit*, „La început") – *Gen.*
Exod (pentru *Șemot*, „Nume")
Levitic (pentru *Vaiqra*, „Și el a chemat") – *Lev.*
Numere (pentru *Bamidbar*, „În deșert") – *Num.*
Deuteronom (pentru *Devarim*, „Cuvinte") – *Deut.*
Judecători (pentru *Șoftim*) – *Jud.*
Samuel (pentru *Șemuel*) – *Sam.*
Regi (pentru *Melakhim*)
Cronici (pentru *Divrei haIamim*, „Cuvintele zilelor") – *Cron.*
Isaia (pentru *Ieșaiahu*) – *Isa.*
Ieremia (pentru *Irmiiahu*) – *Ier.*
Ezechiel (pentru *Iehezqel*) – *Ezch.*
Psalmi (pentru *Tehilim*, „Laude") – *Ps.*
Proverbe (pentru *Mișlei*, „Pilde") – *Prov.*
Iov (pentru *Iov*)
Lamentații (pentru *Eikha*, „Unde") – *Lam.*
Ecleziastul (pentru *Qohelet*) – *Ecl.*
Neemia (pentru *Nehemia*) – *Neem.*

[33] E. SCHWEIZER, F. BAUMGÄRTEL, R. MEYER, *Chair*, Série *Dictionnaire Biblique Gerhard Kittel*, Genève, Éditions Labor et Fides, 1970, 61.

https://biblioteca-digitala.ro

TRANSLITERARE ȘI PRONUNȚIE

Consoană		Transliterare și pronunție
א	*alef*	’ (stop glotal)
בּ	*bet*	b
ב	*vet*	v
ג	*ghimel*	g
ד	*dalet*	d
ה	*he*	h (mut în poziție finală)
ו	*waw*	w/v/u
ז	*zayin*	z
ח	*het*	h
ט	*tet*	t
י	*yod*	i/y
כּ/כ	*kaf*	k
ך	*kaf sofit*	kh
ל	*lamed*	l
מ	*mem*	m
ם	*mem sofit*	m
נ	*nun*	n
ן	*nun sofit*	n
ס	*samekh*	s
ע	*ayin*	‘
פּ	*pe*	p
פ	*fe*	f
ף	*fe sofit*	f
צ	*ṭadi*	ț
ק	*qof*	q
ר	*reș*	r
שׁ	*șin*	ș
שׂ	*sin*	s
ת	*taw*	t

Alte precizări privind marcarea semnelor masoretice:
– *șeva sonor*: e
– *dagheș forte:* dublarea literei

BIBLIOGRAFIE

Bibliografie primară

Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS), Stuttgart, German Bible Society, 1967/77;
Biblia, traducere Dumitru Cornilescu, 1924, ediție revizuită, București, 2016;
La Bible de Jérusalem, Paris, Cerf, 1998;
La Bible Segond 21, Société Biblique de Genève, 2007;

https://biblioteca-digitala.ro

La Bible, traduction de Samuel Cahen, Paris, 1839;
La Bible, traduction intégrale hébreu-français, Tel Aviv, Éditions Sinaï, 2017.

Concordanțe, dicționare și lexicoane

A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament, Edited by W. L. Holladay, Eerdmans, 1971;
BROWN, F., DRIVER, S. R., BRIGGS, C. A., STRONG, J. and GESENIUS, W., *The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English lexicon: with an appendix containing the Biblical Aramaic: coded with the numbering system from Strong's Exhaustive concordance of the Bible (BDB)*, Peabody, Mass., Hendrickson Publishers, 2000;
Dictionary of Judaism in the Biblical Period, 450 B.C.E. to 600 B.C.E., NEUSNER, Jacob, editor in Chief, GREEN, William Scott, editor, Peabody, Massachusetts, Hendrickson Publishers Inc., 2002;
Dictionnaire encyclopédique de la Bible, 3e édition, Turnhout, Belgium, Brepols Publishers, 2002;
Dictionnaire encyclopédique du Judaïsme, Paris, Cerf, 1993;
Encyclopaedia Judaica, Second Edition, Vol. 4, 7, Thomson & Gale, 2007;
International Standard Bible Encyclopedia (ISBE), edited by G. W. BROMILEY, Grand Rapids, Eerdmans, 1975;
KOHLER, L., BAUMGARTNER, W. *et al.*, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, Leiden, Brill Academic Publishers, 1996;
LACOSTE, Jean-Yves, *Dictionnaire critique de théologie*, Paris, PUF, 2007;
LÉON-DUFOUR, Xavier, *Vocabulaire de théologie biblique*, Paris, Cerf, 1962;
New American Standard Exhaustive Concordance of the Bible, ed. by THOMAS, Robert L., Nashville, A.J. Holman Bible Publischers, 1981;
New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis (NIDOTTE), ed. by VANGEMEREN, Willem A., Grand Rapids, Zondervan, 1997;
STRONG, James, *Strong's Exhaustive Concordance of the Bible*, Abingdon Press, Later Printing edition, 1980.
The Encyclopedia of Religion, ed. in chief ELIADE, Mircea, vol. 1–16, New York, Collier Macmillan Publishers, 1987;
The Hebrew–English Concordance to the Old Testament, KOHLENBERGER, John R. III and SWANSON, James, Grand Rapids, Zondervan, 1998;
The Jewish Encyclopedia, ed. by SINGER, Isidore, New York, Funk & Wagnalls, 1901–1906;
The New Englishman's Hebrew Concordance, GREEN, Jay P., Peabody, Mass., Hendrickson, 1984;
The Oxford Dictionnary of the Jewish Religion, ed. ZWI WERBLOWSKY, R. J. and WGODER, Geoffrey, Oxford, NY, Oxford University Press, 1997;
The Strongest NASB Exhaustive Concordance, Grand Rapids, Zondervan, 2004;
The Strongest NIV Exhaustive Concordance, ed. by Edward GOODRICK, W. and KOHLENBERGER, John R. III, Grand Rapids, Zondervan, 2004;
Theological Dictionary of the Old Testament (TDOT), ed. by BOTTERWECK, Johannes, RINGGREN, Helmer, FABRY, Heinz-Josef, Michigan, William B. Eerdmans Publishing Company, Revised edition, 1977;
Theological Lexicon of the Old Testament (TLOT), ed. by JENNI, Ernst and WESTERMANN, Claus, transl. by BIDDLE, Mark E., Peabody, Mass., Hendrickson, 1997;
Theological Wordbook of the Old Testament (TWOT), ed. by HARRIS, R. Laird, ARCHER, Gleason L. & WALTKE, Bruce K., Chicago, Moody, 1980.

Bibliografie secundară:

AXINCIUC, Madeea, *Profetul și oglinda fermecată. Despre imaginație și profeție în „Călăuza rătăciților" de Moise Maimonide*, București, Editura Humanitas, 2008;
BARR, James, *The Semantics of Biblical Langage*, Eugene, OR, Wipf & Stock Publishers, 2004;
BOBOC, Raluca, *Reprezentări ale corpului în imaginarul biblic. Cartea Proverbelor*, București, Editura Ratio et Revelatio, 2015;
BRETTLER, Marc Z., „The Metaphorical Mapping of God in the Hebrew Bible", in *Metaphor, Canon and Community. Jewish, Christian and Islamic approaches*, volume 1, Religions and Discourse, editors Ralph Bisschops and James Francis, Bern, New York, Peter Lang Publishing, 1999, pp. 219–232;
CAILLOIS, Roger, *L'homme et le sacré*, Paris, Gallimard, 1950;
CAIRD, George Bradford, *The language and imagery of the Bible*, London, Duckwort, 1980;
Cartea lui Yona, traducere din ebraica biblică, transliterare și note, coord. și ed. Madeea AXINCIUC, ed. bilingvă, București, Editura Universității din București, 2015;

https://biblioteca-digitala.ro

Cartea lui Rut, traducere din ebraica biblică, transliterare și note, coord. și ed. Madeea Axinciuc, ed. bilingvă, București, Editura Universității din București, 2015;

CLINES, David J. A., „God in Human Form: A Theme in Biblical Theology", in *CFRF Journal*, no. 24, Sept. 1973, University of Manchester;

DHORME, Édouard Paul, *L'emploi métaphorique des noms de parties du corps en hébreu et en akkadien*, Paris, J. Gabalda, 1923;

GANS, Eric Lawrence, *Originary thinking: Elements of generative anthropology*, Stanford, Stanford University Press, 1993;

MICHAELI, Frank, *Fiches bibliques*, 1ère série: Dieu, Paris, 1962;

—, *Fiches Bibliques*, 3e série: L'Homme, Paris, 1965;

PAUL, André, *Le judaïsme ancien et la Bible*, Paris, Desclée, 1987;

RICŒUR, Paul, *La Métaphore vive*, Paris, Le Seuil, 1997;

SCHWEIZER, E., BAUMGÄRTEL, F., MEYER, R., *Chair*, Série Dictionnaire Biblique Gerhard Kittel, Genève, Éditions Labor et Fides, 1970;

SOSKICE, Janet Martin, *Metaphor and Religious Language*, Oxford, Oxford University Press, 1985;

VIDAL, Alphonse, *« À son image et ressemblance ». L'homme à l'image de Dieu ou Dieu à l'image de l'homme*, Paris, le Laurier, DL 2016;

WOLFF, Hans Walter, *Anthropology of the Old Testament*, Philadelphia, Fortress Press, 1974.

https://biblioteca-digitala.ro